

hektické začátky

příběh první
duben 1949—duben 1959

Přišla jsem do nakladatelství ještě jako studentka (...) měla jsem však to štěstí, že mě obklopovali lidé, od kterých jsem se mohla učit jak po profesionální, tak po lidské stránce (...) šli jsme do toho s nadšením a každá knížka byla pro nás svátkem. Dnes, s odstupem času, už vím, že leckterá z nich se nedožila druhého vydání a v dnešních kritériích by vůbec neobstála.

Eva Kaslová-Dolejšová

nakladatelský profil

Na počátku Albatrosu stál výnos Ministerstva školství, věd a umění ze dne 11. dubna 1949, a to na základě rozdělení dosavadního Státního nakladatelství – jeho historie je spojena s 10. červnem roku 1775, kdy bylo patentem Marie Terezie zřízeno nakladatelství školních knih pro České království, od června 1921 Státní nakladatelství, od listopadu roku 1950 Státní nakladatelství učebnic. První ze dvou nově vzniklých subjektů, pozdější Státní pedagogické nakladatelství, byl pověřen vydáváním učebnic, druhý vydáváním dětské literatury. Dostal název Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK). Výnos nabyl právní platnosti za čtyři dny, 15. dubna 1949. Tímto aktem byla realizována koncepce jednotného školství a organizace mimoškolních aktivit dětí.

V dubnu roku 1949 tak začíná sedmdesátiletá historie nakladatelství věnujícího se vydávání literatury pro děti a mládež. Pro přesnost i vykreslení doby dodejme, že tomu všemu předcházelo velmi neblahé entrée, to když 24. března téhož roku přijalo Národní shromáždění Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných periodických publikací (č. 94/49 Sb.), jenž zakazoval činnost všech soukromých podnikatelů. Znamenalo to likvidaci soukromých nakladatelů a knihkupců, která se, jak se obecně soudí, neodehrála hned po takzvaném „Vítězném únoru“, ale až po více než roce.

Nicméně již v únoru 1948 byl ustaven Přípravný výbor Odborného svazu knihkupců, nakladatelů a obchodníků s uměleckými předměty, jenž převzal agendu Svazu českých knihkupců a nakladatelů (SČKN), a i když většina nakladatelství ještě několik měsíců pokračovala ve své činnosti (1. prosince 1948 měl SČKN celkem 1 430 členů), vše šlo k novému zákonu. Jím se také nakladatelství postupně stala majetkem politických stran, společenských organizací, jednotné odborové organizace, vrcholných organizací kulturních, hospodářských, zájmových, tělovýchovných družstev, spolků – povinně sdružených v Národní frontě – a podobných institucí, nebo zůstala natrvalo v rukou státu.

Následující aplikace zákona vedla k zásadní proměně knižního trhu – zmizela ideologicky závadná nebo nepřijatelná literatura, vydávání knih bylo postupně převedeno pod ministerstvo kultury a koncem roku 1953 byl přijat nový autorový zákon. Celý tento nový systém pojetí a fungování nakladatelství vycházel ze sovětského modelu, podle něž ve skutečnosti šlo o státní dohled nad všemi nakladatelstvími. Rovněž již v červnu 1949 byla zřízena Ústřední ediční rada, jmenovaná ministrem informací a osvěty. Měla za úkol přípravu jednotného edičního plánu neperiodických publikací, předsedkyní padesátičlenné rady byla Marie Majerová. Tak byly položeny základy poučivé ediční politiky, přičemž přímý

vliv na ni měl stranický aparát nejprve prostřednictvím Lektorské rady ÚV KSČ, později se názvy měnily, ale vliv stranického aparátu se uplatňoval i nadále.

Pětadvacátého prosince roku 1952 projednala vláda novou organizaci vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, přičemž jejich hlavním distributorem se stal národní podnik Kniha. Byla také zřízena ústřední státní nakladatelství a nakladatelství resortních ministerstev a úřadů, a zároveň byly u nich ustanoveny ediční rady. Tímto aktem byl dokončen proces zavedení systému státních nakladatelství, a proto tehdy vznikají různé poněkud odpudivé a dnes těžko dešifrovatelné názvy jako SNTL, SZN, SNKLHU, NADAS apod.

A přestože mnohé z toho během oněch čtyřiceti let časem pozbylo na významu a aktuálnosti, a i když již od ledna 1990 se knižní trh živelně měnil a transformoval na nové podmínky, celý tento systém zanikl až v roce 1991 zákonem České národní rady.

Titulní list knihy *Říkej si a hraj*, kterou sestavil redaktor Ondřej Sekora

sídla

První sídlem nového nakladatelství SNDK byl Colloredo-Mansfeldský palác v Karlově ulici číslo 2 na Praze 1, Starém Městě, jenž byl postaven mezi lety 1735–1747. Tady do té doby sídlil Pražský salon nakladatele Vladimíra Žikeše, nad nímž SNDK vykonávalo státní správu. Po třech letech následovalo první stěhování. Státní nakladatelství dětské knihy se přesunulo na Prahu 5, na Smíchov do čísla 12 ve Staropramenné ulici, vedoucí k pivovaru Staropramen. V prostorách zrušeného nakladatelství Sfinx Bohumila Jandy pak sídlilo dalších sedmáct let, až do roku 1969. K tomuto novému sídlu se pochopitelně váže mnoho vzpomínek jak redaktorů, kteří tu pracovali, tak i autorů a ilustrátorů, kteří sem docházeli. A tady se také završily dvě dekády Státního nakladatelství dětské knihy, na něž navázal Albatros, nakladatelství pro děti a mládež.

nakladatelství a doba

Jaké byly začátky nového nakladatelství? Skromné, edičně nahodilé a nevyhraněné. Do konce roku 1949 tu pracovalo sedmáct lidí a vyšlo osmnáct titulů. Prvním byl výbor z *Prostonárodních písní a říkadel* Karla Jaromíra Erbena s názvem *Říkej si a hraj* s ilustracemi Aleny Ladové – začínalo se pochopitelně domácím klasikem. Byla to doba tápání, vycházely především nejrůznější výbory, folklorní a školní povídky, díla s okupační tematikou, velké množství překladů z ruštiny, nejen klasiků, ale zejména autorů ze Sovětského svazu a ze socialistických zemí.

Redaktoři se často měnili, přišli např. mladí výtvarníci Zdeněk Kudělka a Zdeněk Mlčoch nebo technický redaktor Dobroslav Milan Pavlíček, prvním nakladatelským vzorem byl pro všechny moskevský Dětgiz. Jedním z prvních redaktorů byl spisovatel a ilustrátor Ondřej Sekora. Některé jeho knihy, které vyšly v SNDK, byly dobově podmíněné, např. v roce 1950 *O zlém brouku Bramborouku*, *Ferda Mravenec ničí škůdce*. Roku 1951 v **Knižnici pro národní školy** vyšla ve dvou vydáních kniha Pavla Kohouta *O černém a bílém*, která by se spíš měla jmenovat Pohádka o Leninovi, jenž přinesl „všem utlačovaným svobodu“.

V SNDK již od počátku vycházely navzájem dost odlišné knihy, nejen výrazně ideologicky pojaté. Např. v roce 1949 vyšla *Říkadla* Josefa Kainara s ilustracemi Zdenka Seydla. V roce 1950 vyšly *Děti kapitána Granta*, což se prý líbilo Klementu Gottwaldovi, ale důležitější bylo, že Jules Verne pak vycházel v překladech a úpravě Václava Netušila v SNDK a Albatrosu vždy znovu a znovu. Jaroslav Seifert říká, že „Jules Verne své první romány nepsal pro děti. Ty romány se však přece staly tou nejděčnější četbou pro děti. Toto tajemství je samé tajemství umění.“

Spolu s prvním redaktorem Ondřejem Sekorou a prvním ředitelem Václavem Netušilem nastoupil také jako první výtvarný redaktor ilustrátor Dobroslav Foll. Pak už postupem doby následovala celá plejáda nakladatelských jmen, redaktorů, výtvarných redaktorů a skvělých ilustrátorů i autorů, kteří přispívali k dobrému jménu nakladatelství doma a v cizině. Rostla prestiž nakladatelství a řada ocenění, vytvářel se přes různé ideové či umělecké spory kvalitní a stabilní redakční kolektiv. A někteří z nich mu zůstali věrní po celý svůj život.

V roce 1954 obdržel kmenový autor SNDK František Hrubín titul Laureát státní ceny za knížky *Mánesův orloj* a *Hrajte si s námi*. Od tohoto roku se také knížky začaly dělit nejen podle věku, ale i žánrově, vycházely nejen pohádky, ale i dětské příběhy. V roce 1954 to byla Říhova *Honzíkova cesta* s ilustracemi Antonína Pospíšila, začínala také dobrodružná literatura v edici **Knihy odvahy a dobrodružství**, o kterou se zasloužili Jindřich Hilčr a Aloys Skoumal. Rok 1956 potom představoval v životě československé společnosti důležitou psychologickou změnu v postojích kulturní inteligence k současnému režimu i politice, její nespokojenost s dosavadními poměry. A za dva roky později na bruselském EXPO 1958 slavila česká kultura a umění velké úspěchy a spolu s ní i Státní nakladatelství dětské knihy.

V prvním nakladatelském katalogu *Bibliografický soupis 1949–1963* se v úvodu píše, že pro dětskou knihu je od počátku zapotřebí uvádět mezi znaky ty, „které jsou zvláště u dětské literatury důležité“. A tak „mezi znaky knihy je zařazen odpovědný literární redaktor a výtvarný redaktor, poněvadž jména svou hodnotou charakterizují i určité údobí edice SNDK“. Role redaktora byla určující pro další roky nakladatelství, pro ediční politiku při vydávání knih pro děti.

lidé v nakladatelství

ŘEDITELÉ A ŠÉFREDAKTOŘI

Prvním ředitelem SNDK byl Václav Netušil (11. 4. 1949 – 31. 12. 1949, administrativní ředitel), původně učitel, po válce od února 1946 zaměstnaný ve Státním nakladatelství jako vedoucí redaktor literárního oddělení. Zůstal tam pak jako starší odpovědný redaktor umělecko-naučné literatury a vedoucí redaktor až do konce roku 1980. Zasloužil se o vznik edic **Kukátko** a **Oko**, byl také překladatelem z francouzštiny. Za překlady Julese Vernea – tvrdilo se o něm, že byl s Vernem úplně „sžítý“ – byl v roce 1982 zapsán na Čestnou listinu IBBY. Při desetiletém výročí nakladatelství Netušil vzpomínal, že k tomu, „aby se začalo skutečně pracovat, nemělo ani místnosti, ani peněžní fondy, ani papír. První pracovníci měli také jen připravit ediční program na rok 1950.“

Dalším ředitelem v pořadí byl Karel Sedláček, a to od prvního ledna 1950 až do 1. 10. 1952, jenž předtím působil v nakladatelství Čin. Prvním šéfredaktorem se stal Stanislav Neumann (15. 4. 1949 – 31. 5. 1951), vnuk básníka Stanislava Kostky Neumanna. Po jeho odchodu v květnu 1951 do funkce šéfredaktora nastoupil Vítězslav Ržounek (28. 5. 1951 – 24. 3. 1952), jenž přišel z nakladatelství Orbis. Jak ale vzpomínají pamětníci, pokračoval v předchozí dogmatické linii a s kolektivem redakce se nikdy nesblížil.

V říjnu roku 1952 se stal ředitelem SNDK Jan Fromek (1. 10. 1952 – 31. 1. 1956), působící nejprve v Ústředním dělnickém knihkupectví a nakladatelství, pak v Komunistickém nakladatelství. V roce 1925 založil se svou ženou Zdeňkou nakladatelství Odeon. Jako první knihu vydal Vančurova *Pole orná a válečná*, vydával i Nezvala, Seiferta, Teigeho, členy Devětsilu, sovětskou literaturu, ale také patnáct svazků *Hledání ztraceného času* Marcela Prousta v překladu Jaroslava Zaorálka či Lawrenceova *Milence lady Chatterleyové*. Celou válku se úspěšně ukrýval před gestapem, po válce pomáhal zakládat komunistické nakladatelství Svoboda, pozdější SNPL, a rovněž nakladatelství Orbis či Naše vojsko.

Jen krátce po příchodu nového ředitele nastoupil do funkce šéfredaktora spisovatel Karel Nový (24. 3. 1952 – 1. 11. 1955), vlastním jménem Karel Novák, národní umělec, po odchodu z SNDK na volné noze. Je autorem velké řady knih,

např. trilogie *Železný kruh, Chceme žít, Atentát, Rytíři a lapkové*, pro děti *Rybařici na modré zátoce, Potulný lovec, Nehasnoucí ohně, Básníková první láska*. Nový působil např. jako redaktor *Českého slova, Národního osvobození* nebo nakladatelského časopisu *Družstevní práce*. Za okupace byl v koncentračním táboře, po válce se stal šéfredaktorem *Svobodného Československa*. Podle Zdeňka K. Slabého, spolupracovníka a nadšeného interního historika obou nakladatelských podniků, šlo o volbu „nadmíru šťastnou, neboť to bylo za jeho éry, kdy SNDK vyzulo střevisky dogmatismu a oklešťování a naopak se v něm rozkošovalo skutečné umění pro děti – po stránce výtvarné i literární (...) byl výbušný, ale dokázal uznat chybu, poctivý a otevřený, měl vyhraněné názory na umění, rychle se orientoval, český národ považoval za písmácký“.

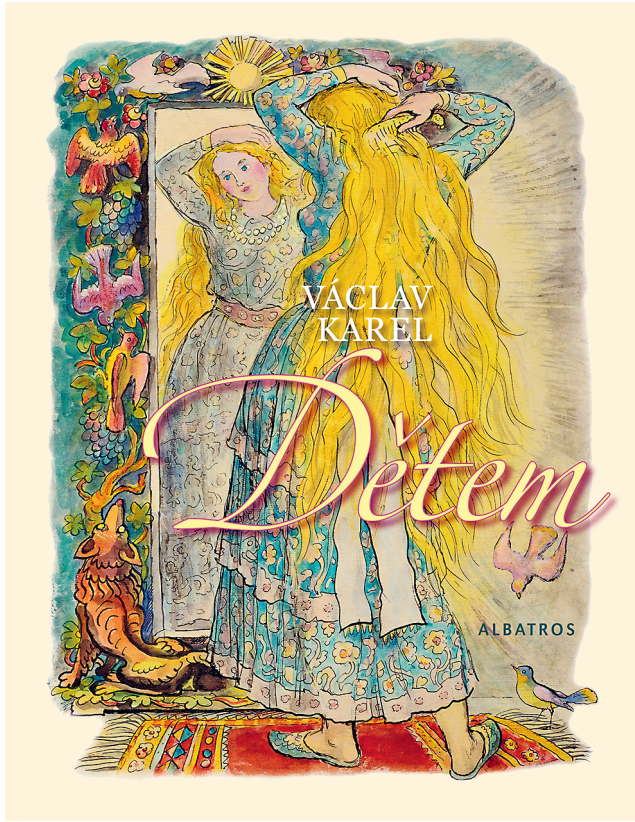
Novější výbor pohádek s ilustracemi Václava Karla

Nový měl jako autor vytříbený vkus, přijal do redakce zkušené redaktory, často také autory, zásadně změnil skladbu vydávaných knih a přebudoval redakci. Tehdy vzniklo pět redakcí: předškolní, původní od šesti let, překladové, klasické a umělecko-naučné literatury. A také ustanovil ediční a výtvarnou radu zasedající jednou měsíčně. V ediční byl Bohumil Říha, J. V. Pleva, Vilém Závada, Václav Stejskal, Jindřich Hilčr, Zdeněk Kudělka, Aloys Skoumal ad., ve výtvarné např. Adolf Zábanský, Vojtěch Tittelbach, Josef Liesler, Václav Karel, František Tručka.

Karel Nový ve funkci šéfredaktora již v polovině padesátých let stavěl na „rozeznávání hodnot“, odmítal zaměřovat „umění s neuměním“, tehdy se začala ediční politika chápat jako vyjádření zájmů malých a mladých čtenářů. Měl jasnou a ucelenou představu, co by mělo nakladatelství pro děti vydávat za literaturu, proto se zaměřil jednak na domácí autory, nejen klasiky, ale rovněž na ty současné, kteří umí psát pro děti a dokážou jim nabídnout to, co skutečně budou číst, stejně tak tomu bylo i při výběru autorů zahraničních. Jím také skončila éra titulů, které jen nekoncepčně tvořily ediční plán. A co bylo důležité a v čem se ho ostatní snažili následovat, uměl si vybrat schopné a pro dětskou literaturu zaničené redaktory, editory, výtvarníky a spolupracovníky. Zdeněk K. Slabý o Nového působení píše, že to byla „šťastná éra české literatury pro děti a mládež a všechno před tímto datem můžeme chápat jako nepřilíš vydařenou předeheru“. Nový také preferoval moderní poezii pro děti, nedal se spoutat žádnou řeholí.

Když se pokusíme srovnat tyto první výrazné nakladatelské osobnosti, pak Nový i Fromek měli za sebou bohatou kariéru a zkušenosti, ale byli „natolik vyhranění, svérázní, antipodní, že ke škodě věci nemohli najít společný jazyk a jejich konflikt se stupňoval“, jak píše Zdeněk K. Slabý. O Janu Fromkovi pamětníci tvrdili, že čím více se Karel Nový odvažoval, tím byl Fromek starostlivější, takže o to více dbal na ekonomickou stránku. To proto, že Nový byl v honorářové politice a ve vybavení knih skutečně velkorysý, Fromek zase velice šetřivý, což mnozí nedokázali pochopit. Problém měl kořeny ve zkušenosti třeba

Ilustrace Václava Karla z knihy *České pohádky* (1954)

s Proustem, kdy prodal mizivou část nákladu, ale především se zde projevil dva odlišné přístupy, a to Fromka jako nakladatele a Nového jako autora, spisovatele. Oba byli nakonec odvoláni.

Po Janu Fromkovi se stal ředitelem Bohumil Říha (1. 2. 1956 – 31. 4. 1967), spisovatel a národní umělec. Po skončení své funkce odešel do důchodu. Je autorem mnoha děl, např. *Země dokořán*, *Doktor Meluzin*, trilogie o vládě Jiřího z Poděbrad (1971/1978), pro děti *Honzíkova cesta*, *O letadélku Káněti*, *Divoký koník Ryn*, *Jak jel Vítek do Prahy*, *Dětská encyklopedie*, *Nový Gulliver* (celkem šestnáct děl). Když nastoupil v únoru 1956 jako ředitel, přivedl s sebou jako šéfredaktora Václava Stejskala. Toto období „mělo v oblasti dětské literatury nejpromyšlenější ediční politiku (...), snažilo se bez diskriminace otevřít dveře dobrým autorům a dobrým ilustrátorům, nebálo se experimentovat a rozšiřovat tak profil vydávané dětské literatury, chtělo spolupracovníky získávat, nikoli odpuzovat sektářským nebo úřednickým oklešťováním. To se netýkalo pouze domácí literatury a soudobých autorů, nýbrž i literatury klasické a překladové.“ Podle Zdeňka K. Slabého to představovalo jak v období druhé poloviny padesátých, tak šedesátých let „nejpronikavější rozvoj české dětské literatury, rozžití nejrůznějších žánrů, stylů, osobností...“ Říha také působil ve funkci předsedy Společnosti přátel knihy pro mládež a byl až do své smrti předsedou Československé sekce IBBY.

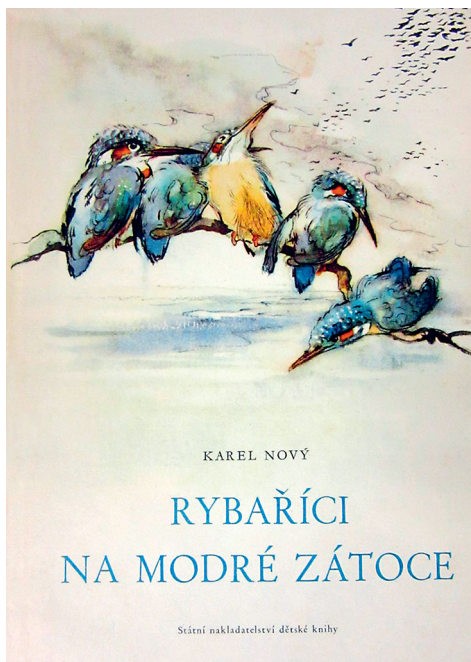
Co všechno přispělo k takovému rozvoji? Vedle toho, že Říha navázal na předchozí osobnost Karla Nového a jeho úsilí o změny v ediční politice a proměnu nakladatelství, to byl výběr nejlepších a nejvzdělanějších lektorů, mladá a činorodá redakce nakladatelství, rozvíjení ediční koncepce a její rozšíření o další edice. Nadto začalo SNDK na podzim 1956 pod hlavičkou Svazu spisovatelů vydávat teoretický časopis *Zlatý máj*. Důležitá byla i spolupráce se spisovateli – na II. sjezdu spisovatelů, kde bylo hodně prostoru věnováno právě dětské literatuře, Říha prohlásil, že dnes už víme, že „možnost tvořit umělecký plnohodnotný obraz světa tkví jediné v možnostech autorů“. Sám nijak neteoretizoval, byl vždy konkrétní, tvrdil, že zájem dětí je velice široký, že se nedá redukovat jen na výchovný aspekt a že „cesta vede od individuální morálky ke kolektivní, a ne naopak“, protože dítě je stále stejné. Dodejme jen, že na tomto sjezdu Marie Majerová na závěr svého vystoupení prohlásila, že „literatura pro děti není okraj, ale vrchol literatury“, což se později stalo důležitým argumentem pro všechny obhájce dětské knihy.

V roce 1956 už vyšla tisíce publikace nakladatelství a tehdy také začalo SNDK sbírat zahraniční ocenění – příkladem bylo EXPO 1958 v Bruselu s kolekcí osmdesáti knih z různých odvětví dětské literatury – a kdy se rovněž objevila i celá plejáda nových ilustrátorů. Ostatně na knihách z tohoto období vyrostly generace dětských čtenářů, které tak získaly vztah k literatuře a četbě vůbec.

HONZÍKOVA CESTA

**BOHUMIL ŘÍHA
HELENA ZMATLÍKOVÁ**

Bohumil Říha v materiálu *Jak jsme šli do světa (s dětskou knihou)* vzpomíná, že „už na konci let padesátých a na začátku let šedesátých nám, pracovníkům tehdejšího Státního nakladatelství dětské knihy v Praze, nestačilo, aby zahraniční odborníci brali naši dětskou knihu jen na vědomí (...), toužili jsme ukázat světu, jak se v socialistickém Československu o knihu staráme a jaké máme výsledky (...), chtěli jsme se v mezinárodní sféře dětských knih prosadit jako země, která nezapomíná, že je vlastí J. A. Komenského“.

Za Bohumila Říhy byl šéfredaktorem Václav Stejskal (1. 12. 1955 – 31. 1. 1973), který nejprve vykonával funkci šéfredaktora a pak zastupujícího ředitele SNDK a Albatrosu. Předtím působil v nakladatelství Evropský literární klub, poté v nakladatelství Československý spisovatel a v různých časopisech, mimo jiné v *Literárních novinách*, *Novém životě*, většinou jako kritik. Zdeněk K. Slabý k jeho staronové roli poznamenává, že „jako nakladatel byl vlastně mnohem objektivnější nežli jako kritik“. Stejskal se domníval, že SNDK by nemělo být jen obyčejným nakladatelstvím, ale jakýmsi střediskem rozvoje dětské literatury. Proto se snažil vytvořit koncepci, která by přihlížela k „současnému morálnímu, citovému a rozumovému profilu našich dětí (...) stykem s dětmi, informacemi a výzkumy pedagogů, knihovníků, knihkupeckých pracovníků, rodičů (...) rozhledem redakčních pracovníků, výměnnými zájezdy do zahraničí, podporování literární činnosti

Takhle sedět, milí páni,
ještě nikdo nesvedl.
To jen malíř pro zasmání
děčkám čtyřku předvedl.

Ilustrace Oty Janečka
k lepořelů Františka
Halase *Počítadlo* (1953)

redaktorů apod.“. Pokud jde o vzájemné vztahy, pak „Stejskal si Říhy vážil, protože Říha svou rozšafností a uvážlivostí, s jakou zvládal situace, které někdy byly na ostří nože, vlastně zaštiťoval Stejskalovu netrpělivost a snad i neochotu vyrovnat se s protichůdným názorem“.

REDAKTOŘI

K prvním redaktorům nakladatelství patřili Karel Černý, Milena Klímová-Chlumská, Marie Loulová, Olga Neumannová, manželka básníka S. K. Neumannova a babička prvního šéfredaktora SNDK Stanislava Neumannova – snažila se v edičních řadách **Malé knihovny klasiků** a **Velké knihovny českých klasiků** „oddělovati všechny pokrokové prvky od reakčních“ –, František Pátek, Dobroslav Milan Pavlíček, Evžen Peřina, Jaromír Průša, Vladimír Svoboda, Dagmar Šafaříková, ale především Ondřej Sekora, jenž byl redaktorem do prosince roku 1952. Sekora byl prvním redaktorem Erbenova výboru *Říkej si a hraj*, vydal zde i některé příběhy *Ferdy Mravence* v několika vydáních, která neustále přepracovával, a Ferda se pak stal v české dětské literatuře specifickým typem. Ondřej Sekora patřil k nejstarším redaktorům, bylo mu už přes padesát, ale byl také jedním z nejzkušenějších. Redigoval sto šest titulů a kromě *Ferdy Mravence* vydal sice některá dobově schematicky ilustrovaná díla, ale také výtečné knihy, např. Vančurova *Kubulu a Kubu Kubikulu*. Snažil se poctivě vyrovnávat s proměnami nazírání na dětskou literaturu a pojetí ilustrací.